

„Mindenem él”

Tésenyi Timea beszélgetése

Xeravits Géza teológus egyetemi tanárral



Ez a beszélgetés rendhagyó módon, négy hónap alatt jött létre. Valójában egyikünk sem beszélt. Géza mondatai a szemmozgását érzékelő szerkezettel, betűről betűre születtek. Az én kérdéseim többnapos gondolkodás és reflektálás után, sorról sorra kerültek a virtuális papírra. Hogy mindeközben mégis hogyan jön létre a találkozás egymással és az olvasóval, az már nem csak rajtunk múlik.

Kedves Géza,

azért kezdek most párbeszédbe veled, mert valami nagyon megfogott engem ebben a lehetőségben.

Talán azt remélem, hogy a beszélgetésünkben kitapinthatóvá válhat valami abból, amit a sokak számára sokkoló betegségében és a számunkra elképzelhetetlen, mozdulatlan testbe és némaságba zárt életében megélsz.

Fontos nekem ez szakmailag, hiszen nap mint nap látom a nehéz helyzeteket megérteni és jól kísérni próbáló segítők vergődését. De ha őszinte vagyok magamhoz, talán még inkább fontos a saját kihívásaival más szinteken küzdő sebzett emberként és egykori barátként.

Íme, az első kérdés:

Ha a lehető legobjektívebben próbálnád leírni, ami veled történt, mit mondanál?

– A történetnek ez a legegyszerűbb, jóllehet egyben a leglátványosabb oldala. Objektíven azt mondanám, hogy váratlanul a mozgató idegsejtjeim elkezdtek felmondani a szolgálatot. Elég gyorsan történt a romlás, fél évvel az első tünetek megjelenése után már bottal jártam, majd jó negyedévvél később hosszabb távolságokra kerekesszékekbe kényszerültem, amit idővel egyre rövidebb távokra is igénybe kellett vennem. Bár a lábaim még mindig működnek némiképp – segítséggel néhány lépést mindmáig meg tudok tenni, vagy legalább állni képes vagyok –, a kezeim másfél év alatt végleg odalettek, és egyáltalán nem tudom mozgatni őket. Végezetül a beszédem érthetősége is egyre romlott, ahogy az ajkaim és a nyelvem is érintetté váltak. Ezzel együtt járt a rágás és az étkezés minőségének romlása; eleinte

csak majd minden évészkor véresre haraptam az ajkaimat, mára a kalória egészség gyomor-szondán keresztül viszem be, szájon át csak némi pépet. Röviden: mindaz, ahogy éltem, odalett, és helyette azt kell élnem, amit sosem szerettem volna.

Most jönne az, hogy mit éltél meg mindeközben belül – bár úgy érzem, hogy ez a kérdés, így egyben, nem megválaszolható. Talán meg kellene próbálnom a belső utadhoz az eltelt idő gazdagságához lassulva, levetett saruval közeledni. Ott kezdeném, ahol elindult a folyamat – mit éreztél, mit gondoltál akkor, amikor még csak annyi látszott, hogy valami nem stim-mel? Mi zajlott le benned, ahogy fokozatosan belekerültél a sűrűjébe, a vizsgálatok, találga-tások, vélt vagy valós kapaszkodók özönébe?

– Kezdetben nem tulajdonítottam jelentőséget a tüneteknek – azt gondoltam, ha nem foglalkozom vele, majd helyrejön magától. Ez a szőnyeg alá söprős struccpolitika jó két hónapig működött, utána azonban nem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy valami komoly baj van. Jöttek az orvosok. Az első vizsgálatoktól kezdve a motoneuron-betegség volt az egyöntetű tippjük. Sajnos egyikük sem vette a fáradságot, hogy elmagyarázza, ez valójában mit is jelent – ki fásultságból, ki gyakorlatlanságból; jóllehet így ilyen vézetes kórképnél a közlés hogyanján nagyon sok múlhat. Ez a tapasztalat keservesen mutatott rá a magyar orvostársadalom egy részének mentálhigiénés alulműveltségére. Nekem kellett hát utánaolvasnom, és amikor megtettem, egy hosszú pillanatra nem maradt belül más, mint jeges réműlet, a halálraitélt kétségbeesett sikolya. Gondviselészerű, hogy nem sokkal az első diagnózis kézhezvétele után indultam csoportot vezetni a Szentföldre; a másod-ik diagnózist követően pedig Athoszra, majd újra Jeruzsálembé mentem, már eléggé bil- legve, így szeretett zárandokhelyeim többé-kevésbé helyretertek.

A következő fázis az „ettől rosszabb már nem lehet” időszaka volt. De keserűen kellett tapasztalnom, hogy mindig lehet rosszabb, hogy ennek a lejtőnek – úgy tűnik – nincsen legmélyebb pontja. Ez a betegség azért borzalmas, mert az orvostudomány jelenlegi állása szerint nem állítható meg, és a folyamatos romlás visszafordíthatatlan. Ezt egész egysze- rűen nem lehet egyik napról a másikra feldolgozni és elfogadni. Jött hát az alternatív terá- piák keresése – különösebb eredmények nélkül. Ezek egyike volt a nyugati akadémikus orvoslás utolsó komolyabb csapásirányaként egy közel tíz hónapig tartó kúra, melynek során Lyme-kórra kezeltek, összességében majdnem egykilónyi hatóanyagú antibioti- kummal. Nem segített, csak a beleimet nullázta le... Szerencsére ezekben a kemény küz- delmekben már volt szakavatott segítségem a pszichológusom személyében, akinek nagyon sokat köszönhetek.

Amit mesélsz, máris sok nem tervezett kérdést felvet bennem... Mi lett volna szerinted az a diagnózis-közlésmód, ami emberi, méltó és elfogadható módon érkezett volna meg hoz- zád? Mi hiányzott azokból a próbálkozásokból, ahogy az orvosok hozzád és a betegségedhez viszonyultak? Miben adott támaszt ezek helyett az athoszi és a szentföldi út, majd a psi- chológusod hozzáállása?

– Az együttérzés hiányzott elsősorban. Az, hogy az első diagnóziskor még csak tájékoz- tatást se kaptam, hogy mire számíthatok, csak hab volt a tortán. Volt valami végtelenül

megalázó abban, ahogy a doktornő felírta egy honlap címét azzal, hogy itt kutakodjak, aztán kitessékelt. Akkor úgy éreztem, ez a teljes semmibevevelem, hogy nem számítok semmit, hogy egyáltalán nincsen értéke az életemnek. Valójában ezzel a diagnózissal azt közli az orvos, hogy záros határidőn belül meghalsz – és nincs sok időd hátra. Ennek azért súlya van! Nem azt vártam volna nyilván, hogy együtt zokogjon velem, hiszen az orvosoknak is védeniük kell a saját személyiségüket, és nem vonódhatnak be érzelmileg minden egyes tragédiába. Azt azonban nagyon vártam volna, hogy vegyen komolyan. Ez nem lett volna megerőltető: egy őszinte tekintet, egy gesztus elég lett volna, ha már szóban nem mondott legalább valami elcsépelet rogersi maszlagot, hogy tudjam, fontos vagyok.

A Szentföld azért volt lényeges, mert teljesen más lelkülettel jártam végig Krisztus életének helyszíneit, mint addig. Számomra ezek a helyek mindig rendkívül inspirálók voltak, számos szempontból, szakmailag, kulturálisan, lelkileg. Most értelemszerűen a spirituális vonatkozásaik voltak hangsúlyosabbak. Vigasztalásra leltem bennük. Athoszon ezúttal csak a Vatopedi-monostorban voltam, ami a Szent Hegy talán legnagyobb zarándokcentruma. Itt mindig sokkal több a vendég, mint a szerzetes – akik egyébként feszes napirend szerint élnek –, ennek ellenére egy atya mégis talált három órát arra, hogy meghallgasson, és reflektáljon a bánatomra. A hajnali zsolozsma idejét szánta rám – nos, itt tényleg azt éreztem, hogy igenis sokat számítok. És ugyanezt éreztem a terapeutámnál is. Orosz Kati néni az elfogadás és együttérzés mestere. Hihetetlen hatékonysággal dolgoztunk együtt, amíg valamelyest tudtam beszélni.

Hogyan tudtál ebben az egész helyzetben önmagaddal együttérezni? Egyáltalán mit éreztél, éltél meg a traumák és veszteségek közben belül? Dühöt, tehetetlenséget, elkeseredést, reményt...?

– Egész életemben mindig is az agyam vagy az indulataim vezérelték a reakcióimat. Az érzések nagyon mélyre voltak számúzva a racionalitás bőrtönébe. Most viszont számot kellett velük vetnem, teret kellett adnom nekik. Meg kellett tanulnom végre felismerni és kezelni az érzéseimet, hogy a végzetemmel a személyiségem teljessége nézhessen szembe. A düh volt a legproblémásabb, hogy kire vagy mire irányuljon. Aztán rájöttem, lehet olyan, hogy egyszerűen a helyzetre vagyok dühös. Tabukat is döntögettem magamban: egyszer Isten felé is szabadjára engedtem a haragomat – először azóta, hogy keresztény vagyok. Mit mondjak, jólesett ez a botcsinálta, rendhagyó átokzsoltár.

Ennek a kórképnek a bénulás a jellemzője, a tehetetlenség tehát itt alapérzés. Ez mindenre rányomja a bélyegét, meghatároz minden pillanatot. Fiatalkoromban lelkesedtem a barlangokért. Barátom édesapja révén, aki szabadidejében barlangi mentő volt, sokszor jártunk turisták számára nem megnyitott barlangokba. A Mátyás-hegyi barlang egy vinklijébe be is szorultam egyszer, szerencsére a pulóverem akadt csak meg, így könnyen kihámozta. Most lúdbőrös leszek a rettegéstől, ha csak rágondolok. Mozdulatlan testem beszorult a betegségbe, és ez most nem „extrém sport”, amiből a kellő adrenalinlöket után kiszállhatnék, ez a játék a bőrömre megy. És ez a másik: a félelem... Nagyon sok mindentől félek – kezdve elsősorban azzal a konkrét ténnyel, hogy megfulladok, egészen olyan általános témáig, mint az egyedüllét, hogy valami rossz történik velem olyankor, amikor nem látja más. Világéletemben társasági lény voltam, de nagyon szerettem magányosan vándorolni. Most az egyedüllét a félelem forrása.

De nem csak ezekről a negatív érzésekről szeretnék beszélni. A remény mindezeknél erősebb, különben már régen feladtam volna. Barátaim visszajelzései nagyon fontosak e szempontból, amikor elmondják, hogy mennyit jelent nekik a szememben tükröződő életöröm. Az, hogy megélhetem környezetem szeretetét, a megajándékozottság érzésével festi fényesre-színesre béna mindennapjaimat. Ez is olyasmi, amit eddig olyan természetesen véltem, hogy szinte észre se vettem – mint azt, hogy kapok levegőt. Most már látom azonban, és nagyon hálás vagyok érte. Nekem is könnyebb szeretni – milyen kár, hogy korábban nem úgy éltem, mintha bármely napom az utolsó lehetne...!

Hogy élték meg a veled-benned lezajló történéseket a körülötted élők? Hogy reagáltak a hozzátartozóid, barátaid, ismerőseid? Voltak-e olyanok, akik tapintatosan vagy tapintatlanul hátr léptek, és elmaradtak mellőled? Vagy épp a betegséged kapcsán bukkantak fel újra? Mit kezdtek a körülötted élők a helyzeted súlyosságával vagy a folyamatos testi változásaiddal?

– A családomnak borzasztó nehéz volt... és mindmáig az. Feleségem két éve nem pihent, nem tudom, hogy bírja – csodálom az erejét, az elszánt kitartását. Olyan, mint egy őrangyal. A gyerekek nem beszélnek erről. Sokat segítenek, hálásak minden pici információért, de maguktól soha nem hozzák fel a témát. Ez az ő megküzdési stratégiájuk.

Ami a barátokat illeti, több kihűltnek gondolt kapcsolat kapott új lendületet, jóval több, mint amennyi veszteséget vagyok kénytelen elkönyvelni. A legfájóbb „lemorzsolódás” egy testi-lelki jóbaráté, aki ahogy haladt előre az állapotom, úgy lépett egyre hátrébb, míg végül alig láttam. Ez eleinte nagyon fájt, aztán rájöttem, a távolságtartás az ő elhárító mechanizmusa. Rájöttem, egyszerűen sokkolja a betegség ténye és körülményei, és egyáltalán nem szeret kevésbé – csak ez az ő neurózisa, hogy képtelen végignézni egy barát tönkremenetelét.

Említéd a szemedben tükröződő életörömöt... Erről több dolog is eszembe jut. Az első, hogy amikor egyszer azt írtam neked, milyen jó látni, hogy a szemed él, letorkoltál, hogy hiszen mindened él! Mi a jelentése most számodra annak a mondatnak, hogy mindened él?

– Nem torkoltalak le, ne légy túlérzékeny... Amikor az a párbeszéd lezajlott, éppen a tragikusan hirtelenül elhunyt kedves barátunkat, Zolit temettük. Az a temetés nem volt jó nekem – tudom persze, senkinek se volt az. Az én állapotomban egy temetés azt is jelenti, hogy meglehet, a következő az enyém lesz. Különösképpen egy korombeli barát temetése. Bennem azonban még számos terv feszül – emberiek és szakmaiak szintazonképp. A benuult test bőrtönében tele vagyok lendülettel, még ha ez sajnos nem is tud mindig felszínre kerülni. De a látszat ellenére mindenem él, és küzdök a végsőkig – annyi mindenkinek és oly sok mindennek tartozom ezzel. Elsősorban magamnak...

A másik a most vasárnapi prédikációban Izsáktól [Baán Izsák bakonybéli bencés szerzetes – a szerk.] hallott gondolat, mely szerint a beteg, szenvedő test Isten felfénylésének eszköze. Megtálad-e néha a betegségben a Tábor-hegyi Jézus felragyogását? Tudsz-e a test feltámadásában úgy hinni, hogy abban hiszel, hogy amit megélsz a testedben, az átalakítja ezt

a gyarló, béna testedet? Válthat-e így a tested Isten működésének eszközévé? Meg tudod-e keresni a halálra szánt testedben Isten dicsőségét?

– A betegség valahogy úgy működik, mint amit Lovasi [András] énekel a *Disznók tánca*-ban: „És nézi az ördög, és hátrébb nézi az Isten...” Első pillanatban mindig azt látjuk meg, ami ebben az állapotban pusztító, ami rossz; az ördögít. Ez nem is csoda, hiszen akár a fájdalom, akár a bénultság, akár az elmúlás olyan nyűg, amiben nehéz elsőre értéket találni. Ám ha elég ideig benne vagyunk, és már kidühöngtük magunkat, már elfogytak a vádjaink és a miértjeink, akkor észrevehetjük a nem is olyan hátul álló Isten meleg tekintetét. Isten világeletemben közel volt hozzám, hogy azt ne mondjam, tenyerén hordozott, és én ezt mindig csak utólag vettem észre. Ez az én hitem neurózisa vagy egyszerűen csak fogatkozása, hogy nem veszem eléggé komolyan a Gondviselést.

Olyan az Isten számomra, mint egy athoszi hajnal. Néhány gyertya pislá fényénél kezdődik a zsoltározás, szinte a melletted állót sem látod; aztán odakint felkel a nap, és egyre többet látsz meg a templomból, kiveszed lassan, hogy mit ábrázolnak az ikonok, az ikonosztáz faragványainak burjánzó ornamentikáját egyre részletgazdagabban látod, a tömjén füstjének egyszerre nem csak az illatát érzed, el tudsz különíteni arcokat – és végül, amikor végre betűz a nap az egyik ablakon, az egész templom aranyfényben lánkol. Szóval időt kell engedni Neki is, és magunknak is a dicsőség felfénylésére.

Mindeközben zajlik benned egy másik belső folyamat is... emberileg változol. Sokan mondják, hogy egy életre szóló betegség, egy krízis alapvetően változtatja meg a személyiségünket. Néhány dologban jobbak leszünk, fejlődünk, más helyeken meg lecsiszolódik rólunk az évtizedek kemény munkájával felépített jó viselkedés. Te hogyan változtál meg ezekben az években? Miben növekedtél és miben torzultál a szenvedés által?

– Ezt nem tőlem kéne kérdezned... Annyit mondok erről előljáróban, hogy amikor világgossá vált, hogy ez az állapot nem egy könnyed sétagalopp lesz, azt mondtam: ha ennek során jobb emberré válok, akkor megérte! Sok minden összeállt egy képpé, bizonyos hosszú időközön át magammal hurcolt „típushibámra” nagyon élesen ráláttam.

Inkább amúgy előnyömbre változtam, mintsem torzultam volna. Két terület van, ami elég problémás, az egyik a türelem kérdése. A türelem az az erény, amiből nekem mindig igen szűken mértek. Képzelheted, milyen most, hogy egyedül semmit nem tudok megcsinálni, hogy mindenben másra szorulok. Nem tudtam türelmes lenni se magamhoz, se másokhoz. Igazán az elején volt ez probléma – akkor, egy ideig, úgy hiszem, elviselhetetlen voltam a környezetemnek. Később, ahogy egyre magatehetetlenebbé váltam, arra kellett figyelnem, hogy a külső tehetetlenség nem egyenlő a türelemmel. Ha belülről szinte felrobbanok, hiába nézek ki kívülről egyfajta ülő Buddhának. Ugyanakkor ez a probléma rávilágított az imádság fontosságára – inkább fohászzkodni, mint megfeszülni –, másrészt rámutatott arra, hogy ezzel dolgom van. A másik terület a már említett félelem kérdése. Ami – jóllehet keresztény szempontból gyanús, mert mindig rávetül a hitetlenség árnya – fontos érzés a kiismerhetetlennel szembesülve; nem véletlenül mondta a *Shrek*-ben Számár: „A félelem érzelmi válasz egy ismeretlen helyzetre.” Nálam azonban ez egészen a rettegésig fokozódott; nem, elsősorban nem a haláltól, hanem az oda vezető ösvénytől.

Konkrétan a fulladástól – ami, lássuk be, nem egy kellemes dolog – például annyira félek, hogy alig tudok elaludni, és altatót kell szednem. Ezen a két területen mindenképpen dolgoznom kell.

A pozitív változások közül egyet említek, azt, hogy nagyon érzékeny lettem. Ez nem csupán annyiban nyilvánul meg, hogy szinte mindenem el tudom sírni magam – a gyerek fellépésétől kezdve egy hangversenyen zseniálisan belőtt akkordig –, hanem a körülöttem és bennem zajló folyamatok megértését illetően. Amíg nem jött a betegség, ezekről hajlamos voltam megfeledkezni, esetleg könnyebb vagy kényelmesebb volt figyelmen kívül hagyni őket, pedig ezek nélkül nem egyszerűbb az élet, csak egységibb.

Tavaly tavasszal egyszer találkoztunk a Belvárosban. Nagyon megörültem neked, de igazából hirtelen nem tudtam mit kezdeni azzal, hogy nem tudsz hozzám szólni. Láttam a szemedben, hogy értesz, de fogalmam sem volt, hogyan törjem át a némaságod alkotta kényszerű falat közöttünk. Lassuljak le hozzád, vagy beszéljek helyetted is, sokat, vagy egyszerűen csak ne vegyek tudomást arról, hogy te nem beszélsz? Mesélhetnél arról is, hogyan néznek rád most az emberek. Hogy normálisnak tekintenek-e. Mikor idétlenek, mikor elviselhetetlenek, mit tesznek a zavarukkal, tudsz-e olykor jól mulatni rajtuk? Mi az a hozzád állás, ami a leginkább segíti, hogy létrejöjjön a Találkozás Veled?

– Az egyfajta intelligenciamérce, hogy ki miképp kezeli a helyzetemet. Van, aki még azután is extra hangerővel és túlzott mimikával beszél hozzám, hogy a feleségem elmondja neki: folyamatos szellemi munkát végzek, és a kór nem érinti az értelmemet. Biztos, ami biztos... mint amikor a külföldivel tagoltan és hangosan beszélnek magyarul, hogy értse. De ezen nem dühöngök, ez inkább mulattat. Mások úgy beszélnek velem, mint egy hároméves gyerekkel vagy egy demens vénemberrel. Ez viszont dühít, mert azt vitatják el, ami a testemben szinte egyedül működik többé-kevésbé megelégedésemre: az értelmemet.

Emlékszem arra a találkozásra, és arra is, hogy milyen zavarban voltál. Húsvét körül volt, talán épp virágvasárnap, templomból jöttünk. Előző napon a keleti egyház Lázár szombatját üli, Jézus barátjának feltámasztását (Jn 11). Bevallom, az arcod tükrözte zavarodottság akkor nem esett jól, mert úgy tűnt, annak szól, aki a sírban fekszik holtan, és nem annak, akiben benne a negyedik nap feltámasztásának lehetősége. Mert én így tekintek magamra, ez ad erőt elviselni ezt a tengernyi szarságot, ami velem történik. Jóllehet nem tudom, miben is áll ez a feltámasztás – nem tudom, hogy a gyógyulás metaforája-e, vagy tényleg csak eszkatologikus esemény.

Hogy normálisnak tekintenek-e? Sohasem törekedtem arra, hogy „normálisnak” tartsanak az emberek. Ha mégis, ott bajt szimatoltam, és csináltam valami extravagánsat. Most, hogy ezektől az allűrjeimtől meg vagyok fosztva, hogy már nem tudok az örök showman lenni, inkább tekintenek normálisnak, mint korábban. Ezzel együtt járt az, hogy néhány olyan ember is közel tudott lépni, meg tudott érkezni hozzám, akiket régebben elsöpört volna a lendüлетem.

De mondd, mit kezdesz most ezzel a belső lendülettel, ami téged mindig jellemzett? Amikor eszembe jutsz, azt a Gézát látom, aki szalad előttem, és mutogat, hevesen gesztikulál, lelkesen rajong egy jó borért, vagy dühösen szidja az akármilyen rendszer rossz működését. Hova

fordítod most a dühöd, hogy tombolod ki az örömet ezek nélkül a régi gézás gesztusok nélkül?

– Ez a belső lendület visz előre, segít kitartani, fennmaradni. Nagyon örülök, hogy továbbra is bennem van. Az extremitások megélésével kapcsolatban szívesen mondanék valami receptet, ami felett a mindennapok gyakorlata áll jól, de nem tudok. Nem vagyok, mert nem lehetek többé ugyanaz az ember, sokat szelidültem. A türelmetlenségem nagyon zavar. A türelmet azoktól tanulgom, akik segítenek nekem a mindennapokban. Eddig négyen voltak: Zoli, Nóri és most két Tamás, mind angyali türelmű ember. Imádkozom azért, hogy ép elmével éljem meg ezt a helyzetet. Tudom, az elfogadás sokat segítene, ha át tudnám ölelni ezt az állapotot. De egyelőre nem megy.

Az öröm átélése könnyebb. Még mindig sokan járnak hozzánk. Nem annyian, mint a „fénykorban”, amikor egy vendégségre száz töltelek töltött káposzta készült, és egy hónap alatt csak pálinkából tizenöt liter fogyott... Azt már nem is bírnám. De hétről hétre jönnek, megosztani örömet és bánatot. Most úgy mondok viccet, mint a *Zootropolis*-ban Villám, a lajhár, de nevetünk, önfeledten.

A düh a keményebb dió, erről nem is tudok mit mondani. Valószínűleg a haragot egyszerűen kisírom magamból, mert nem érzem azt, hogy bennem marad és mérgez.

Ahogy olvaslak és belül hallgatlak, egyre inkább a kinti és a benti világ kontrasztjának és öszszesimulálásának kérdéseit hozod fel bennem. Tudjuk, hogy az élet drámaisága befelé fordít minket, és ebben a belső figyelemben egyéni sorscsapásként érzékeljük azokat a kérdéseket. Te gyakran mégis a kifelé érzett felelősségről is beszélsz, akár a gyerekeid jövőjéről, akár a hozzád fordulókról gondolkozol. Hogyan élhető meg ez az alkotó, teremtő és fenntartó felelősség egy olyan helyzetben, amikor a mindennapjaid legnagyobb meghatározottsága éppen az, hogy teljesen másokra vagy utalva?

– A kettő számomra nem egymást kizáró valóság. Minden nehézsége ellenére azt érzem, hogy ez a betegség nagyon sok mindenre tanított engem. Ezért nem tehetem meg azt, hogy befordulva nyalogassam a sebeimet. Az nem is én lennék. Amint fentebb mondtam, járok egy intenzív belső utat, és tetszik, amit látok útközben. Ugyanakkor a befordultság, depresszió a halálom lenne, ez ellen elég eredményesen küzdök.

Mi más lenne egy apa feladata, mint felelősnek lenni a gyerekei felé? Hiszen még így, „csökkentett módban” is számítanak rám, látom a szemükön. Azt hiszem, az életemben ezt csináltam a legjobban, noha tudom, a gyerekeimmel szemben is sok hibát követtem el. De e téren igen fejlődőképesnek bizonyultam, sokat tanulva saját hibáimból. Aztán itt van a feleségem, ez a drága asszony, aki szinte mindent feláldozott értem. Mi sem természetesebb, mint hogy felelősséggel vagyok iránta. Úgy érzem, még nem tettem meg minden dolgomat, van még számos feladat előttem. Ezeket el kell végeznem!

„Szortírozni” kell a feladatokat. Van, amit én nem tudok megcsinálni. Szép tanulsága például a betegségnek, hogy megértette velem: nem vagyok mindenható. Erőm teljében ezt gyakran elfelejtettem... Szerencsére mindig van, aki segít. Van olyan is, amit én tudok megcsinálni, elsősorban szellemi és lelki dolgokat. Ezek jelentősége megnőtt, ahogy a testem egyre kevésbé engedelmeskedett nekem.

Már csak egy kérdésem maradt, és valahogy ezt a legnehezebb feltennem. Pál Feri barátunk beszél néha arról Pilinszky János gondolatát továbbfűzve, hogy az élet alapvetően dráma, de nem tragédia. Hogy vagy ezzel az értelmezéssel te, aki különösen látványos kihívást kapsz az élettől? Mit mondasz erről azoknak, akik távolról megütközve tekintenek jelenlegi helyzetedre, mint egy olyan életkudarokra, aminek nem lett volna szabad megtörténnie?

– A dráma eredeti, ógörög jelentése „cselekedet, akció”. Mindenképpen igaza van Ferinek tehát, hiszen az életünk cselekvések sorozata, állandó akció-reakció dinamikában zajlik, egészen a legutolsó pillanatunkig. A mérleget csak a legvégén lehet megvonni: itt – tükör által, homályosan – azok, akiket hátrahagyunk, odaát – színről színre – pedig majd Krisztus. Ha a jelenből végigtekintek az életemen, azt mondhatom, ez a helyzet nem kudarc, még ha nem is könnyű megtalálni az értelmét. A 130. genfi zsoltár első versszaka ötlík eszembe: „Tehozzád teljes szívből / Kiáltok szüntelen / Ez siralmas mélységből, / Hallgass meg, Úr Isten, / Nyisd meg te füleidet, / Midőn téged hívlak, / Tekintsd meg én ügyemet, / Mert régen óhajtlak.” Ez a versszak még nem idézi meg a bűnöket számon tartó, könyvelő istenség démonikus képét, ami az én olvasatomban semmi más, mint kollektív apaképünk egyik legkatasztrofálisabb kivetülése. Isten itt a szabadság forrása, akiben bízni lehet. Bár külsőleg tán megtörtem, belül egy csomó felesleges dologtól megszabadultam, amiket a betegség nélkül észre se vettem volna, hogy terhelnek. Ezáltal egyre több lettem, fejlődtem – ahogy megyek össze kívül, úgy növekszem belülről. Ez kudarc lenne? Nem hiszem...

És tudom, hogy Isten hall engem, nem közömbös irántam. Legyen szabad zárasképpen két gyönyörű, női hangra írt zeneszámot idéznem, amelyek – a fenti zsoltárral együtt – jól kifejezik, mit is gondolok. Nehéz utat kaptam, ahogy a *Máté-passió* megunhatatlan áriájában éneklük („Erbarme dich, mein Gott”), ez a könnyek útja; a könnyeké, amik, mint minden víz, a tisztulás szimbólumai. De a végső horizontot nem ez jelöli ki, hanem a *Messias* egy áriája („I know that my Redeemer liveth”), ahol Händel Jób könyvét idézi: tudom, hogy Megváltóm él, és ha testem megtöretik és elenyészik is, én azonban látni fogom Istent.